

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени издана, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености њолиитичке мисли и дела Драјољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драјољуб Јовановић о уставином њиштану – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRY</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драјољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драјољуба Јовановића</i>	61
Srđan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драјољуба Јовановића – Њејова „Аграрна њолиитика“ (1930) и друји њекстиови, њејова Народна сељачка стџранка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драјољуб Јовановић и хрвајтско њиштане (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драјољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драјољуб Јовановић и Шпански грађански рајт</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драјољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драјољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове који су саопштени на скупу „Друштвена и научна мисао Драгољуба Јовановића“ који је одржан 29. марта 2019. године у Српској академији наука и уметности. Скуп је одржан у оквиру циклуса „Друштвена и политичка мисао у Србији XIX и XX века“ који је својевремено покренуо академик Михаило Марковић, а који је организовао Одбор за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности.

Поменути циклус инициран је са циљем да се осветли друштвени и политички живот Србије у времену које је претходило њеном стварању као самосталне и међународно признате државе у XIX веку, али и времену када је убрзаном модернизацијом настојала да се прикључи европским државама усвајајући њене вредносне и друштвене стандарде и у коме су све до Првог светског рата постављане координате вредносног, политичког, научног и образовног система Србије. Кроз појединце који су били предмет скупа поменутог циклуса назире се један заборављени, а неретко и свесно потиснути период српске историје у коме су постављени јасни циљеви који су реализовани несебичним прегалаштвом и лојалношћу државном циљу, без обзира на многа неслагања и сукобе. Чудним токовима историје Србије у XX веку многи од тих појединаца су заборављени, потиснути из колективног сећања, а неки су проглашени државним непријатељима, као што је то био случај са Слободаном Јовановићем. Таквим историјским током, који је у многим случајевима био свесно усмераван, у колективном сећању прекинут је континуитет српске историје у последа два века. Без тог континуитета, уз радикалне заокрете који су често били трагични, а понеки и недовољно јасни, тешко је разумети време у коме живимо јер нам се чини да се догађаји чији смо сведоци одигравају први пут, да немају своју предисторију, а ако је имају, она не сеже даље од неколико деценија у прошлост. Нисмо свесни да смо сведоци и учесници процеса дугог трајања који имају своје константе и цивилизацијске међаше у историјском вртлогу који може изгледати хаотичан и понекад тешко разумљив.

Српска историја од почетка XIX века као да је подељена у неколико светова који су бескрајно удаљени једни од других. Историја Србије до Првог светског рата потиснута је стварањем Југославије, а оба периода потиснута су и вредносно негирана после Другог светског рата, да бисмо у садашњем времену збуњени, идеолошки подељени, танког и супротстављеног вредносног система покушавали ове раздвојене светове да спојимо у целовиту слику коју не разумемо до краја. Ипак, у меандрима српске историје постоји континуирани ток чудесних узлета, али и несхватљивих заблуда и странпутица који, сагледани у целини, чине јединствено историјско ткиво из кога би се могле извући многе поуке и избећи будуће странпутице и трагични исходи којима је обиловала српска историја у XX веку.

Историја Србије о којој је овде реч није била условљена само глобалним политичким и геостратешким векторима. У великој мери она је била одређена делањем појединаца који су је, у већој или мањој мери, усмеравали у одређеним, често супротстављеним правцима. Хоризонти разумевања глобалног положаја у коме се налазила Србија у времену после стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Југославије, били су до те мере различити, често инкомпатибилни, да је данас тешко уочити јединствену нит у којој би српски национални интерес био неупитна константа. И тако је остало до данашњих дана.

Политичка елита Србије XIX и XX века била је добрим делом и интелектуална елита. Сетимо се Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Слободана Јовановића, Симе Марковића и других значајних интелектуалаца који су обележили политички живот Србије у распону од једног века. Међу њима је свакако и Драгољуб Јовановић, који је докторирао на Сорбони и већ у раној младости се укључио у политички живот, залажући се за трансформацију села и сељаштва, што ће до краја његовог активног политичког деловања остати непромењена путања којом се кретала његова научна и политичка активност. Демократа по убеђењу, није био по вољи владајућих система ни у предратној ни у послератној Југославији. И управо то убеђење, тачније, аутентично инсистирање на демократским узусима довешће га у сукоб са свим владајућим гарнитурима пре и после Другог светског рата. Био је затваран и у Краљевини Југославији и у социјалистичкој Југославији. И управо у тој чињеници крије се морална константа, тако ретка међу политичарима. Не одступајући од својих начела, био је спреман да поднесе све консеквенце које су та начела захтевала.

Остаје, међутим, дилема да ли је не одступајући од својих начела, за која је платио високу цену вишегодишњом тамницом и изолацијом у послератној Југославији, показао извесну политичку наивност, или је, знајући у каквом се оружењу налази, свесно одабрао свој пут знајући за његову цену и тако јавно и јасно оцртао карактер предратне и социјалистичке Југославије. Одговор на ово питање је већ сада могуће наслутити. Драгољуб Јовановић је био, рекло би се, и једно и друго. Начела којим се руководио у

свом политичком деловању нису му дозвољавала да прихвати улогу кетмана и настави своју политичку активност, без обзира на моралну цену. У том смислу би се могло рећи да је био политички наиван јер политички *modus operandi*, како је то приметио Макијавели, не укључује моралне консидације. Са друге стране, морална константа Драгољуба Јовановића остаје репер за све девијације система у којима је живео, без којег би оне можда биле мање уочљиве или не би биле на тако драстичан начин исказане.

Управо из тих разлога Драгољуб Јовановић не сме да буде предат заборава као што је то деценијама био. Скуп који му је Српска академија наука и уметности посветила и зборник који је пред нама тек су мали допринос да до тог заборава не дође.

Александар Костић

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ И СССР (1939–1941)

АЛЕКСАНДАР ЖИВОТИЋ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Драгољуб Јовановић је припадао кругу представника српске политичке и интелектуалне елите која је у условима нагомиланих унутрашњих политичких тензија и спољнополитичких претњи по опстанак југословенске државе настојао да ослонац за своје политичко деловање, како на унутрашњем тако и на спољном политичком плану, обезбеди осигурањем широког ослонаца на Совјетски Савез. Различита политичка дешавања су подстицала Драгољуба Јовановића да се окрене ка Совјетима. Идеолошка блискост и традиционална русофилија, разилажење са својим политичким саборцима унутар Савеза земљорадника и потреба за политичком сигурношћу водила су га ка СССР-у. Могућност немачке агресије на југословенску краљевину и све видљивија британска присутност у политичком животу Краљевине Југославије су га окретали ка Совјетском Савезу. По успостављању блиског контакта са совјетским дипломатским представницима у Београду, Драгољуб Јовановић је често посредовао у поверљивим контактима између совјетске дипломатије и југословенских званичника. Стекавши њихово поверење, дошао је у позицију да га совјетска страна види као представника најјаче политичке групације која би у условима окупације и могућег организовања свенародног отпора заједно с комунистима чинила јединствени фронт око кога би се окупљале антифашистичке снаге спремне на активно супротстављање немачкој, мађарској, бугарској и италијанској окупацији српског националног простора.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Београд, Драгољуб Јовановић, Совјетски Савез, Народна сељачка странка, Виктор Плотњиков, Виктор Лебедев

Након 1935. године, услед нагомиланих унутрашњих политичких тензија и усложњавања међународних прилика, југословенска краљевина се суочавала с низом унутрашњих и спољних политичких изазова. Смрт краља Александра, покушаји да се обнови унутрашњи политички живот и оживи парламентаризам преплитали су се с мноштвом отворених социјалних и националних питања у земљи. На другој страни, поново су оживеле настојања да се успоставе односи са Совјетским Савезом, као једном од значајнијих европских и светских сила. С приближавањем Другог свет-

ског рата, у југословенској јавности се о томе све више расправљало. Мало ко је у првој земљи социјализма више видео „извозника револуције“ који шири страх од експанзије бољшевиизма, већ је у осећају спољне угрожености, у СССР видео наследника некадашње Руске Империје. Таквом осећају је на руку ишла и сасвим измењена спољна политика СССР-а, која је као главног идеолошког непријатеља совјетске државе видела фашизам, отварајући политички простор за ширу сарадњу с идеолошки сродним политичким партијама и покретима. Од пролећа 1919. до лета 1940. године југословенска краљевина и Совјетска Русија/Совјетски Савез нису имали званичне дипломатске односе. Упркос многобројним покушајима да се односи између две земље нормализују путем успостављања редовних дипломатских односа, до тога није дошло. Преговори између две владе су обновљени у предвечерје избијања Другог светског рата. Услед бројних отежавајућих околности изазваних преваходно совјетском интервенцијом у Пољској, а затим и отпочињањем совјетско-финског рата, преговори су доведени до краја у пролеће 1940, након чега је уследило потписивање трговинског уговора, а убрзо и званично међусобно признање.¹ Успостављање редовне дипломатске комуникације између две земље утицало је на београдско јавно мњење, посебно интелектуалну и политичку елиту да у сусрету с могућношћу избијања рата и спољне угрожености земље, спас за опстанак југословенске државе и српског народа види у приближавању Совјетском Савезу. Како су примећивали британски дипломатски службеници у Београду, унутар београдских интелектуалних кругова се створило чврсто уверење да Совјети не претендују да бољшевизују Балкан, већ да настоје да у погодном моменту наступе у улози царске Русије на Балкану и заштите православне Словене од немачке агресије.²

Како се десило да Драгољуб Јовановић, који је унутар владиних кругова виђен као човек који преко својих личних веза с „левичарском француском и енглеском штампом“³ руши владин углед у иностранству, успостави тешње везе са совјетским дипломатским представницима у Београду? Тренутак у коме се Драгољуб Јовановић зближио са совјетским послаником Виктором Плотњиковим и задобио његово поверење био је везан за почетак Другог светског рата на Балкану, односно за италијански напад на Гр-

¹ О југословенско-совјетским односима опширније: S. Cvetković, *Jugoslovensko-sovjet-ski pregovori 1941. o zaključenju ugovora o prijateljstvu i nenapadanju*, Војноисторијски гласник, 1, (1991), стр. 11–26; М. Милошевић, *Успостављање дипломатских односа између Краљевине Југославије и СССР-а 1940. године*, Историјски записи, 3–4, (2002), 99–124; М. Бјелајац, *Покушај сјавнославног ослонаца на СССР 1939–1941*, Војноисторијски гласник, 1–2, (2006), стр. 41–66; А. Животић, *Југословенско-совјетски односи 1939–1941*, Београд, 2016; В. К. Волков и Л. Я. Гибианский, *Восточная Европа между Гитлером и Сталиным 1939–1941*, Москва, 1999.

² *Memorandum аташеа за штампу у Београду Childsa од 25. септембра 1939*, Ж. Аврамовски, (приређивач), *Британци о Краљевини Југославији, III (1939–1941)*, Београд, 1996, стр. 250–251.

³ М. Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, Нови Сад, 2000, стр. 132.

чку као југословенског суседа и савезника у Балканској антанти. У момен-тима кад је започео италијански напад на Грчку, југословенска дипломатија није заузела резолутан став. Одлучено је да се југословенски став по том питању, везан за сукоб који је избио на југословенским границама и претио да увуче Југославију у рат, формира тек пошто се југословенска диплома-тија буде уверила у то какви су ставови Немачке, Совјетског Савеза, Турске и Бугарске, за које се сматрало да ће својим потезима пресудно обликовати будуће догађаје.⁴ На тај начин, политиком ишчекивања, југословенска ди-пломатија се суштински одрекла права реаговања на кризу која се директно тицала њене националне безбедности, строго пазећи да својом евентуално преурањеном реакцијом не испровоцира реакцију заинтересованих сила која би била противна југословенским виталним интересима.

Истовремено, совјетски посланик Виктор Плотњиков⁵ се у Београ-ду осећао изолованим и као такав без могућности остварења контаката с највишим државним руководством. Он се пожалио др Драгољубу Јовано-вићу, с којим је дошао у контакт преко Милоша Рашовића, у чијој је вили у Улици Розалије Мортон становао, да нема контаката ни са једним југо-словенским министром, а да он има строго упутство да никог не позива к себи, већ да прима све који то буду желели.⁶ Сам Виктор Плотњиков у совјетским дипломатским круговима није важио за каријерног дипломату, већ је био познатији експерт за аграрна питања, што је у условима имено-вања Милана Гавриловића, лидера Савеза земљорадника, за првог југосло-венског посланика у Москви, требало да буде израз пуног реципроцитета, али и идеолошке равнотеже и политичке помирљивости две владе. Управо је тај идеолошки моменат утицао на Драгољуба Јовановића да у услови-ма политичког разилажења са својим политичким пријатељима из савеза земљорадника покуша да се приближи совјетском посланику од кога се као стручњака за аграрна питања и комунисте очекивало да прихвати понуђе-ну сарадњу. Исто тако, приближавање Милана Гавриловића и врха Савеза земљорадника Британцима, отварало је простор за лево крило те партије да се приближи Совјетима и путем директног контакта са совјетским предста-

⁴ АЈ, фонд 371 – Посланство Краљевине Југославије у Вашингтону, ф. 39, 187, *Телеграм министра иностраних послова посланику у Вашингтону од 28. октобра 1940.*

⁵ Виктор Андрејевић Плотњиков (1898–1958). Студирао је на Московском трго-винском институту, али није дипломирао. Дипломирао је на Пољопривредној академији „Тимирјазев“ 1926. Током грађанског рата обављао је разне политичке дужности у Црвеној армији. По окончању студија, до 1932. године, био је на разним дужностима у органима задуженим за организацију пољопривредне производње. До преласка у дипломатску службу је радио у спољнотрговинским државним органима и предузећима. Потом је био први секре-тар и отправник послова совјетске амбасаде у Мађарској (1937–1939), саветник амбасаде у Финској (1939), амбасадор у Норвешкој (1939–1940) и посланик у Југославији (1940–1941). По изласку из дипломатске службе, од 1941. је био заменик начелника свесавезне дирекције за трговину шумским производима.

⁶ Д. Јовановић, *Људи, људи*, II, Београд, 1975, стр. 161–164.

вницима оствари одређену равнотежу у односу на нарастајући британски утицај у редовима те партије. Таквом настојању на руку је ишло и прокламовано совјетско опредељење и препорука комунистичким партијама да у склопу политике „народног фронта“ остваре ближе контакте с идеолошки сродним политичким партијама и покретима – социјалистима, социјалдемократима, земљорадничким партијама и левим крилима осталих грађанских политичких групација. На тај начин су створени услови за развијање политичких контаката са совјетском страном.

Познати опозициони делатник др Драгослав Смиљанић, касније врло близак комунистима, у својим сећањима износи став да је један од разлога Јовановићевог дистанцирања од Милана Гавриловића и издвајања из Савеза земљорадника представљала и Јовановићева потреба да се пред совјетским послаником Плотњиковим представи као истински „претставник сељаштва“. По њему, Јовановић је пред Плотњиковим наступао с тезом да комунисти нису у стању да предводе сељаштво и да то могу само он унутар српског и Влатко Мачек унутар хрватског националног корпуса, чиме је директно потврђивао своју ранију нескривену наклоност ка Влатку Мачеку и Хрватској сељачкој странци, као и подршку политици споразума с Хрватима и стварању Бановине Хрватске.⁷ И Драгољуб Јовановић у својим сећањима индиректно потврђује Смиљанићеве претпоставке, наводећи да су, услед политичког приближавања његове Народне сељачке странке, група некадашњих чланова Демократске странке окупљених око др Ивана Рибара, интелектуалци окупљени око листа *Найред* и социјалдемократе Недељка Дивца, дошли до идеје да четворица лидера тих политичких групација посете совјетског посланика Плотњикова и изразе му своју приврженост Совјетском Савезу и уверење да Совјетски Савез неће оставити југословенску краљевину и изневерити је за рачун неке од великих сила. По њему, до тог сусрета је дошло тек након што је Јовановић преко Рашовића успоставио контакт с Плотњиковим у јесен 1940.⁸ Настојања Драгољуба Јовановића и група истомисљеника – дисидената из редова других опозиционих партија с нескривеним левичарским осећањима и уверењима, упечатљиво говоре о нараслој потреби да се у условима немачког и британског оштрог продора у редове грађанских политичких партија пронађе и потврди ослонац у Совјетском Савезу, који се након успостављања редовних дипломатских односа с Југославијом појавио као важан и значајан фактор политичких дешавања на Балкану.

У контактима с Драгољубом Јовановићем посланик Плотњиков је говорио да је кнеза Павла срео само приликом предаје акредитива, а министра Цинцар-Марковића само једном приликом. Кнез Павле је на њега оставио утисак суздржаног и резервисаног човека, док му је Цинцар-Мар-

⁷ Д. Смиљанић, *Сећања на једну диктатуру*, Београд, 1955, стр. 197.

⁸ Д. Јовановић, *Политичке усјомене*, 6, Београд, 1997, стр. 95.

ковић говорио да су односи између Југославије и Италије изврсни. С Влатком Мачеком и Бранком Чубриловићем се срео само по свом доласку у Београд док су сви становали у хотелу „Бристол“. Оно што га је нагињало да што пре успостави званичан контакт с југословенским представницима власти била је инструкција из Москве да провери да ли је југословенско државно вођство обавештено о садржини разговора који је раније вођен између посланика Гавриловића и председавајућег Президијума Врховног совјета СССР-а Калињина о могућностима совјетских војних испорука Краљевини Југославији. Нажалост, нисмо у стању да проверимо садржину самог разговора, али претпостављамо да се радило о совјетском пристанку да Југославији испоруче наоружање и војну опрему, о чему је званично обавештен војни изасланик, пуковник Жарко Поповић. Наводно се у тој деликатној ситуацији по посланика Плотњикова Драгољуб Јовановић сам понудио да помогне. По савету Слободана Јовановића, одлучио је да покуша да пренесе поруку кнезу Павлу преко министра војног армијског генерала Милана Недића, за кога је Слободан Јовановић сматрао да је најпогоднија личност јер има свакодневни директан контакт с кнезом Павлом. Шеф кабинета министра војног пуковник Милош Масаловић му се извинио што Недић не може да прими Јовановића јер је заузет послом пошто је тог дана започео италијански напад на Грчку. Генерал Милан Недић је Драгољуба Јовановића примио наредног дана у вечерњим часовима у згради Главног Генералштаба. Вечерњи тренуци сусрета су изабрани због очувања конспирације, јер се генерал Недић плашио немачке шпијунаже. Драгољуб Јовановић је пренео поруку посланика Плотњикова, а генерал Недић је одговорио да је већ обавештен о томе, па је Плотњиков могао Калињину да потврди пријем послате информације од стране југословенског државног врха. Недић је искористио прилику да преко Драгољуба Јовановића пошаље поруку совјетском посланику о југословенским обавештајним сазнањима у погледу војних припрема Немачке према Совјетском Савезу. Свој на тренутке патетични монолози је завршио помало театрално, изјавивши да би више волео да буде „редов под Стаљином, него генерал под Хитлером“. Пошто је генерал Недић био у недоумици зашто Милан Гавриловић има слабији третман у Москви од војног изасланика пуковника Жарка Поповића, покушао је да одговор на то питање добије од Драгољуба Јовановића. На упадљиво, и добрим делом провокативно Недићево питање Јовановић је одговорио да је то највероватније зато што је пуковник Жарко Поповић руски ђак и што се Гавриловић сувише дружи с британским амбасадором у Москви Крипсом. Недић је на крају поздравио Плотњикова, напоменувши Јовановићу да је окружен немачком агентуром и да му је немачки посланик у Београду фон Херен „за петама“. Драгољуб Јовановић је наредног дана посетио посланика Плотњикова и пренео му Недићеве поруке, као и потврду пријема важне информације из Москве. Плотњиков га је сачекао у веселом расположењу,

изјавивши да је управо чуо вести о југословенском демаршу поводом италијанског бомбардовања Битоља. Посебно му се свидео тон Недићевог обраћања. Са захвалношћу је примио информације о немачким војним припремама, за које је Драгољуб Јовановић истакао да потичу из извештаја југословенских војних изасланика из разних светских престоница.⁹ Својим порукама совјетском посланику, генерал Милан Недић је отворено демонстрирао своје уверење да у случају рата независност земље треба бранити, али и очекивање да ће у тешким моментима који су се за Југославију приближавали Совјетски Савез помоћи, као и да ће Југославија и Совјетски Савез бити део јединственог фронта супротстављања агресивној немачкој експанзији. Са своје стране, Драгољуб Јовановић је у познанству с послаником Плотњиковим видео шансу за себе и своју политичку групацију, па је у улози посредника између чланова владе и посланика Плотњикова видео могућност сопствене промоције, обнове односа с политичким лидерима с којима је дошао у сукоб, али и могућу подршку Совјета у унутрашњим политичким стварима у будућности. На готово идентичан начин је покушао и да посредује у вези са организацијом сусрета између Влатка Мачека и посланика Плотњикова, како би поправио захладнеле односе с лидером Хрватске сељачке странке. Претпостављено посредништво није успело јер је Плотњикову преко министра Михаила Константиновића сугерисано да затражи сусрет с Мачеком званичним путем.¹⁰ С друге стране, и сама најава да ће поводом прославе дана Октобарске револуције у совјетском посланству присуствовати министар иностраних послова Александар Цинцар-Марковић с двојицом министара представљала је важан сигнал Совјетима да југословенска влада тежи блиским односима са Совјетским Савезом.¹¹

Иако су учињени одређени помаци на плану пробијања изолације у којој се у Београду нашао совјетски посланик, Совјети нису били задовољни односом југословенске владе, а посебно кнеза Павла према њима. Према неким изворима, совјетски посланик Плотњиков је одржавао чврсте везе са академиком, једним од предводника Српског културног клуба и угледним београдским адвокатом Драгишом Васићем. Према неким тешко проверљивим наводима, улогу посредника између Драгише Васића и Виктора Плотњикова одиграо је управо Драгољуб Јовановић.¹² Драгиша Васић, који је важио за истакнутог русофила и некадашњег комунисту, потом је

⁹ Д. Јовановић, *Људи, људи*, II, Београд, 1975, стр. 161–164.

¹⁰ М. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Novi Sad, 1998, str. 211–214.

¹¹ Исто, стр. 221.

¹² О односу Драгише Васића према Совјетском Савезу опширније у: М. Тимотијевић, *Драгиша Васић и српска национална идеја*, Београд, 2016; М. Радојевић, *Драгиша Васић и Совјетска Русија*, Зборник Матице српске за историју, 92, стр. 77–91; М. Радоевич, *Сербские левые и Советская Россия. „Туманы“ Драгиши Васича*, Из истории Сербии и русско-сербских связей: 1812 – 1912 – 2012. Москва, 2014, стр. 191–209.

често одлазио код совјетског посланика. Из тог разлога су многи, попут професора Мирка Косића, сматрали да је његово непријатељско држање према кнезу Павлу било инспирисано управо од стране Совјета. Васић је наводно нескривено говорио Косићу да Совјети кнеза Павла сматрају опасним противником и да опрезно прате његове дипломатске кораке. По Васићу, Москва се посебно плашила да кнез Павле, који настоји да буде у подједнако добрим односима и са Немцима и са Британцима, покушава да се „провуче између две ове завађене земље“ на рачун Совјетског Савеза. Совјетима је посебно сметао његов познати антикомунистички став, као и благонаклон став према руској емиграцији. Косић је тврдио да је од Васића слушао како се уклањање кнеза Совјетима чини веома значајним, из чега је Косић закључивао да Васић информације, али и савете за даљи политички рад, добија од стране Совјета.¹³ Иако је Косићева изјава дата пред немачком окупационом комисијом, и самим тим обојена нијансама околности у којима је настала, ипак уверљиво сведочи о активностима Драгише Васића и природи његових веза са Совјетима. Тим пре што је он од доласка Мустафе Голубића у Београд био у блиском контакту с њим, чак му кријући и радио станицу у својој кући.¹⁴ С друге стране, нисмо у могућности да на основу доступних историјских извора утврдимо каква је била улога Драгољуба Јовановића у тако специфичном односу какав је Драгиша Васић имао са совјетским посланством.

Известан пробој дипломатске изолације совјетског посланства у Београду је постигнут приликом обележавања годишњице Октобарске револуције. Свечаном пријему у хотелу „Српски краљ“ су присуствовали и генерал Војин Максимовић, истакнути војни писац, теоретичар и историчар, познат по својим русофилским ставовима, иначе некадашњи питомац чувене Николајевске генералштабне академије, представници Југословенске националне странке генерал Петар Живковић, Јован Бањанин и Богољуб Јефтић, опозициони политичари Милан Грол, Драгољуб Јовановић, Миша Трифуновић, Јаша Продановић, Чедомир Плећевић и Бока Влајић. Ипак, пријем није могао да прође без познатих полицијских агената Вујковића и Монтанија, који су упадљиво шетали салом, загледајући свако лице, очигледно трудећи се да запамте ко је све био присутан на пријему.¹⁵

У условима нарасле спољнополитичке опасности по Краљевину Југославију на прелазу 1940/41. за југословенску владу је од пресудне важности било сазнање како ће се Совјетски савез односити према све јачем немачком продору на Балкан и да ли се од Совјета у перспективи може очекивати нека контраакција у циљу сузбијања нарастајућег немачког утицаја у региону. Такође, с обзиром на немогућност набавке савременог наоружања

¹³ J. Marjanović, *Dražo Mihailović između Britanaca i Nemaca*, Beograd, 1979, str. 41–42.

¹⁴ J. Wnescht, *Jugoslawien und das Dritte Reich*, Stuttgart, 1969, str. 307.

¹⁵ Д. Јовановић, *Политичке ујомене*, 6, Београд, 1997, стр. 162.

и војне опреме на другим местима, југословенску страну су занимале могућности реализације таквих набавки у циљу задовољења југословенских потреба у Совјетском Савезу. У датим околностима, улогу опуномоћеника југословенске владе за везу са совјетским посланством је на себе преузео министар Михаило Константиновић. Он се сreo с послаником Плотњиковим 25. новембра 1940. Плотњиков је радосно рекао саговорнику да је акцијом совјетске дипломатије спречено бугарско приступање Тројном пакту. Протествовао је због неколико ситнијих инцидената руске емиграције и хапшења једног совјетског грађанина у Загребу, као и проблема везаних за промет совјетске литературе у Југославији. Везано за политичку ситуацију, изнео је мишљење да Југославија није у опасности. Константиновић је са своје стране изразио неслагање, истичући да се плаши потенцијалне улоге бугарског фактора и опасности по Совјете ако се Немци преко Балкана спусте ка Босфору. Растали су се пријатељски упркос неслагањима, уз Константиновићево обећање да ће помоћи при решавању спорних ствари, што се Плотњикову свидело јер је то више волео од писања и предаје демарша министру Цинцар-Марковићу.¹⁶ Поново су се срели 29. новембра. Опет се разговарало о цензури совјетских филмова, инцидентима белих емиграната и проблемима с отвореним непријатељством које је лидер словеначких клерикалаца Антон Коросец испољавао према Совјетима. Плотњиков је рекао да у Берлину није склопљен никакав споразум на југословенску штету и да совјетско-немачки односи уопште не одишу хармонијом, већ да се с обе стране границе гомилају војне снаге. Отворено је питао како би Југославија реаговала у случају понуде да приступи Тројном пакту. Константиновић је одговорио да је он лично против тога, јер је Југославија одлучна у погледу очувања интегритета и независности. Плотњиков није крио задовољство оним што је чуо, оцењујући да Југославија није Чехословачка и да ће се сигурно борити. Константиновићу су своју помоћ у вези с контактима са совјетским послаником нудили и Михаило Илић и Драгољуб Јовановић који су говорили да се често с њим виђају и имају веома добар однос.¹⁷ Сасвим је сигурно да је Константиновићу у контактима с послаником Плотњиковим помагао Драгољуб Јовановић, али на основу расположивих извора нисмо у могућности да у потпуности реконструирамо природу тих контаката.

Тренуци у вези са покретањем питања југословенског приступања Тројном пакту су представљали моменте у којима су контакти између Драгољуба Јовановића и совјетског посланства поново добили на свом значају. С обзиром на то да је услед захлађења југословенско-совјетских односа почетком 1941. посланик Плотњиков позван на хитне консултације у Москву, Драгољуб Јовановић је блиско комуницирао са совјетским отправником по-

¹⁶ М. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Novi Sad, 1998, str. 236–237.

¹⁷ Исто, стр. 239, 616–617.

слова у Београду Лебедевим. Конкретан повод за активирање тог политичког контакта је био немачки притисак на југословенску владу да приступи Тројном пакту и акција југословенског посланика у Москви Милана Гавриловића да то спречи. Гавриловићев наступ у Москви је очигледно био координиран британским амбасадором у Москви Крипсом, који је истог дана посетио заменика совјетског комесара за иностране послове Вишинског и током разговора се, поред других проблема, дотакао и Југославије. Истицао је да је последњих дана њена влада неодлучна у свом опредељењу шта даље да чини у односу на немачке захтеве. По њему, југословенска влада се налазила под лажним утиском да ће уколико приступи Тројном пакту избећи судбину других малих земаља. Изјавио је да је британска влада учинила све што је могла, али да се упркос свим њиховим настојањима југословенска влада налази пред одлуком о приступању Тројном пакту. Изјавио је да у случају југословенског одбијања приступања Тројном пакту и њеног очувања независне и неутралне позиције, Немачка не би могла да пребаци своје трупе преко њене територије што би јој створило многе проблеме, посебно у погледу остварења планова за ширење рата на Балкану. Оценивши совјетску политику јаком препреком ширењу рата на Балкану, он је у име своје владе пренео молбу совјетској влади да, уколико је могуће, хитно предузме одлучне мере како би охрабрила југословенску владу и народ на плану очувања постојеће позиције Југославије, односно неутралитета и независности. Британци су сматрали да би совјетско охрабрење југословенској влади произвело силно дејство и имало значајан утицај. Напомињао је да су сати у питању, да Југославија сваког часа може приступити Тројном пакту и да би у том случају неизбежно дошло до ширења ратног пожара на Балкану.¹⁸ Вишински је сматрао да је већ прекасно за било какву акцију у том смеру јер је југословенска влада, према совјетским информацијама, већ била донела одлуку о приступању Тројном пакту.¹⁹

Исте вечери, Вишински је позвао Гавриловића и обавестио га да Совјети располажу информацијама да је питање југословенског приступања Тројном пакту већ решено, као и да је југословенска влада и раније стајала на позицијама приступања Осовини, те да је самим тим Гавриловићев захтев беспредметан. Гавриловић је одговорио да он лично не располаже таквим подацима и замолио Вишинског да се, у случају потребе, врати на питање које му је на почетку разговора поставио.²⁰ Гавриловић је то схватио као совјетску понуду да се, уколико се испостави да су вести нетачне,

¹⁸ *Беседа первого заместителя народного комиссара иностранных дел СССР А. Я. Вышинского с послом Великобритании в СССР С. Крипсом 22 марта 1941*, В. П. Наумов (редактор), 1941 год, I, Москва, 1998, стр. 783–787.

¹⁹ V. Vinaver, *Prilog istoriji jugoslovensko-sovjetskog zbliženja 1940–1941*, Istorijski glasnik, 1/1966, str. 52.

²⁰ *Беседа первого заместителя народного комиссара иностранных дел СССР А. Я. Вышинского с посланником Королевства Югославии Гавриловичем 22 марта 1941*, Документы внешней политики, т. 23, кн. 2–2, Москва, 1998, стр. 490.

настави с разговорима тамо где су стали у моменту кад је стигла вест да Југославија приступа Тројном пакту. Милан Гавриловић је о својој иницијативи и садржају разговора с Вишинским обавестио министра Цинцар-Марковића. Свој иступ је правдао потребом да се у моментима кад су почеле да круже различите вести о будућој југословенској оријентацији на самом извору информише како ће Совјети реаговати у случају приступања Југославије Тројном пакту или југословенског одбијања немачког ултиматума. Своју посету Вишинском је оправдао њеним наводним информативним карактером, прећутавши сугестије које је сам давао Вишинском, као и своје захтеве за одлучном совјетском реакцијом у циљу осујећења југоловенског споразума с Немачком и њеним савезницима.²¹ О садржају разговора с послаником Гавриловићем Вишински је до детаља обавестио совјетског отправника послова у Београду Лебедева.²² Милан Гавриловић се очигледно у тренуцима очаја, а након консултација с британским амбасадором у Москви, обратио совјетским домаћинима с молбом интервенције у корист неприступања Југославије Тројном пакту, али Совјети у тим моментима нису били спремни на такав дипломатски корак. Док је у име једног дела опозиције Драгослав Смиљанић разговарао са својим блиским рођаком, помоћником министра иностраних послова Милојем Смиљанићем, Недељко Дивац је успео да ступи у контакт с министром војске и морнарице генералом Петром Пешићем и обавести га о настојањима совјетске владе да с Југославијом закључи пакт. Истог дана је, у очигледно координисаном наступу, Драгољуб Јовановић разговарао и са угледним професором београдског Правног факултета и академиком Слободаном Јовановићем, кога је обавестио о најновијим совјетским иницијативама, настојећи да сазна детаље разговора који је Слободан Јовановић водио с кнезом Павлом 20. марта, непосредно пред седницу владе на којој је одлучивано о југословенском приступању Тројном пакту. Поред упадљивог интересовања за детаље споразума између Краљевине Југославије и земаља Тројног пакта, Драгољуб Јовановић је покушавао да сазна какви су ставови кнеза Павла према Совјетском Савезу. Питао је Слободана Јовановића да ли је сазнао зашто кнез Павле није прихватио совјетску понуду, на шта је он одговорио да кнез Павле с њим о томе није разговарао, али да је сазнао да је једном другом човеку отворено говорио да не верује у совјетску помоћ и да је уверен да Совјетски Савез неће ратовати због Југославије. Такође, мислио је и да је држање Турске врло неизвесно због страха од могућег држања Совјета у случају турског пораза од стране

²¹ АЈ, фонд 797 – Лични фонд кнеза Павла Карађорђевића, ролна 16, *Телеграм посланика у Москви министру иностраних послова од 23. марта 1941.*

²² *Телеграмма первого заместителя народного комиссара иностранных дел СССР А. Я. Вышинского В. З. Лебедеву 24 марта 1941, И. В. Бухаркин, О. В. Лозанский, Страницы истории, Вестник МИД СССР, 15(49), 15. август 1989, стр. 57–58.*

Немаца и могућности да Совјети у том случају узму део турске територије, под изговором да не узму све Немци.²³

Са своје стране, Совјети су као одговор на немачку политику уложили свој последњи адут. Настојећи да парирају немачком утицају, који је претио да у потпуности истисне совјетски и британски, они су југословенској влади, преко свог отправника послова у Београду Лебедева, поручили да су спремни да с њом закључе споразум о пријатељству и ненападању у случају да Краљевина Југославија одбије понуђени пакт с Немачком. Порука је 23. марта у одсуству министра Цинцар-Марковића предата његовом помоћнику Милоју Смиљанићу.²⁴ Совјетима је било стало да провере да ли су председник владе и министар иностраних послова обавештени о поруци совјетске владе. Сумњали су да је министар Цинцар-Марковић намерно избегао да прими совјетског отправника послова. Након састанка у згради совјетског посланства, већа група опозиционих политичара предвођена Иваном Рибаром, Недељком Дивцем, Драгољубом Јовановићем и Веселином Маслешом се у вечерњим часовима истог дана упутила у канцеларију др Драгослава Смиљанића, у намери да га замоле да хитно оде у зграду министарства иностраних послова и код свог рођака Милоја Смиљанића и у отвореном разговору провери да ли је он о совјетском предлогу реферисао министру и премијеру. Драгослав Смиљанић се, схватајући озбиљност ситуације, као и разлога услахирености својих изненадних и бројних посетилаца, истог момента упутио у зграду министарства где је, упркос касним вечерњим сатима, затекао свог рођака Милоја Смиљанића који није био само помоћник министра иностраних послова већ је суштински, у име министра Цинцар-Марковића, координирао радом југословенских дипломатских представништава, примао поверљиве депеше из југословенских посланстава и самим тим био на извору информација. Група политичара је у нервозном расположењу остала у канцеларији Драгослава Смиљанића чекајући резултат посете. Милоје Смиљанић је потврдио да је примио совјетски предлог упућен преко отправника послова Лебедева и да је своје претпостављене обавестио о совјетској иницијативи. На излазу из министарства је срео министре Бранка Чубриловића и Јосипа Торбара који нису ништа знали о совјетском предлогу, али су претпостављали да ће о свему бити обавештени на седници владе заказаној за сутрашњи дан. О исходу ноћне посете министарству иностраних послова Драгослав Смиљанић је обавестио своје пријатеље и сараднике који су га сачекали у његовој канцеларији. Сутрадан је Иван Рибар у име свих готово ултимативно тражио од Драгослава Смиљанића да одмах посети потпредседника владе Мачека, а да затим о совјетском предлогу обавести све чланове владе или бар оне наклоњеније, јер се

²³ Д. Јовановић, *Политичке усјомене*, 6, Београд, 1997, стр. 228–230.

²⁴ I. Ribar, *Politički zapisi*, IV, Beograd, 1952, str. 204.

сумњало да министар Цинцар-Марковић неће обавестити остале министре о совјетској иницијативи.²⁵

Радећи на линији зближавања са Совјетским Савезом, Драгољуб Јовановић и група његових политичких истомишљеника окупљених око мањих опозиционо оријентисаних политичких групација нису успели да спрече југословенско приступање Тројном пакту, али су догађаје везане за демонстрације и војни пуч 27. марта 1941. дочекали с нескривеним одушевљењем. Иако је евентуална совјетска улога у организовању и извођењу двадесетседмартовског преврата често доживљавана као контроверзна, новија истраживања говоре да совјетска страна није активно учествовала у тим догађајима, али да је политичке промене до којих је дошло као резултат изведеног војног удара поздравила, сматрајући их по себе корисним. Према речима Драгољуба Јовановића, сам совјетски отпражник послова у Београду Виктор Лебедев²⁶ није крио задовољство због извршеног преврата честитајући непосредним извршиоцима војног пуча на ефикасно извршеном преврату без проливања крви.²⁷ За то време Драгољуб Јовановић је у ишчекивању почетка немачког напада на Југославију покушавао да ослонац за своје политичко деловање у непосредној будућности пронађе у успоставаљању дубљих и трајнијих веза са Совјетским Савезом.

У моментима након војног слома Краљевине Југославије током краткотрајног Априлског рата, совјетско интересовање је било усмерено ка анализи политичких прилика под окупацијом. Сматрало се да се из држања политичких партија могу проценити спремност српског народа за организовање отпора окупатору. У односу на Југословенску радикалну заједницу, Совјети су стајали на становишту да се радило о партији која је представљала политички ослонац режима кнеза Павла и да је његов пад услед пуча од 27. марта суштински означио и крај постојања те политичке групације. Сматрали су да је преврат на политичку сцену вратио старе „буржоаске партије“ које су након војног удара ушле у владу, али да је војни слом југословенске краљевине изазвао одлазак у емиграцију већине лидера тих партија, тако да је њихово чланство у земљи остало обезглављено. С обзиром на то да се радило о политичким групацијама англо-француског политичког

²⁵ Д. Смиљанић, *Сећања на једну диктатуру*, Београд, 1955, стр. 209–211.

²⁶ Виктор Захаревић Лебедев (1900–1968). Завршио је Рјазански педагошки институт 1922. и Московски државни универзитет 1925. У дипломатској каријери је био саветник совјетског посланства у Београду (1940–1941), заменик начелника Међународног одељења Совинформбироа (1941–1943), амбасадор при владама у егзилу Југославије, Холандије, Белгије, Луксембурга и Норвешке у Лондону (1943–1945), амбасадор у Пољској (1945–1951), посланик у Финској (1951–1954), амбасадор у Финској (1954–1958), експерт за питања објављивања дипломатских докумената (1958–1960) и ректор Високе дипломатске школе Министарства иностраних послова СССР (1960–1965).

²⁷ Д. Јовановић, *Политичке усјомене*, 6, Београд, 1997, стр. 246.

усмерења, Совјети су веровали да њихова вођства под немачком окупацијом не могу очекивати ништа добро, а на другој страни за вођење борбе против окупатора би требало да имају снажну потпору у народу, коју су према совјетском виђењу одавно били изгубили. По совјетском схватању, с пропашћу југословенске краљевине нестале су и политичке партије које су некад представљале политичке величине, а последњих година су живе-ле на рачун „неколико процената некадашњег капитала“.²⁸ Насупрот томе, совјетски дипломатски аналитичари су тврдили да Савез земљорадника, односно његово десно крило, има знатно више могућности за деловање, упркос томе што се и његов лидер Милан Гавриловић, као и виђени чланови те партије попут Бранка Чубриловића, налазе у емиграцији. У земљи се налазио формални Гавриловићев заменик Милош Тупањанин, као и Чедо Кокановић, који су сматрани англофилима, али је и за њих совјетска страна веровала да нису у могућности да развију јаче и видљивије политичко деловање. У погледу тумачења позиције Савеза земљорадника и прогнозе њихових даљих политичких корака Совјети нису могли да се ослободе својих идеолошких предрасуда, демонстрирајући на тај начин неразумевање постојећих друштвених и политичких односа на српском селу. Они су веровали да се десно крило Савеза земљорадника у свом политичком деловању ослања искључиво на „кулаке“, за које су Совјети опет чврсто веровали да се налазе пред перспективом новог процвата јер их нови господари „неће зајахати јаче него што ће они то учинити са сиромашним сељацима“. Процењивали су да би управо такве околности могле да створе погоднију основу за дубље политичко деловање левог крила Савеза земљорадника, односно Народне сељачке странке и комуниста.²⁹ За Народну сељачку странку Драгољуба Јовановића, који се од краја 1940. налазио у блиским везама са совјетским послаником у Београду Плотњиковим и отправником послова Лебедевим и који је често служио као поверљива веза између совјетског посланства и југословенског државног и војног врха, оцењивало се да је у потпуности сачувала своје кадрове у земљи, да је успоставила блиске везе с комунистима и да јој управо те околности дају могућности и значајне перспективе у њеном раду у условима немачке окупације Србије.³⁰ Тиме је јасно наглашено да у наредном периоду совјетска дипломатија очекује блиску сарадњу између Драгољуба Јовановића и његових присталица на једној и комуниста на другој страни у организовању свенародног отпора немачкој окупацији Србије.

²⁸ Архив внешней политики Российской Федерации (АВПРФ), фонд 6 – Секретариат Молотова (6), опись 3 (о.3), дело 373 (д. 373), папка 27 (п. 27), лист 62 (л. 62), *Доклад Полпредства СССР в Белграде*.

²⁹ АВПРФ, 6, о. 3, д. 373, п. 27, л. 63, *Доклад Полпредства СССР в Белграде*.

³⁰ АВПРФ, 6, о. 3, д. 373, п. 27, л. 64, *Доклад Полпредства СССР в Белграде*.

Драгољуб Јовановић је у условима нараслих међународних тензија и спољне угрожености југословенске краљевине настојао да се политички приближи Совјетском Савезу. Контакт са совјетским послаником у Београду је успоставио преко посредника, настојећи да искористи изолован положај у коме се нашло совјетско посланство у Београду. Наступајући као посредник између совјетског посланства и највиших југословенских званичника, успео је да задобије совјетско поверење које је за њега, његову политичку делатност и политичку групацију коју је предводио било од круцијалне важности. Идеолошка блискост, традиционална русофилија и потреба да се у реду најмоћнијих и најзаинтересованијих за Балкан великих сила нађе заштитница ишла је упоредо са совјетским настојањима да обнови свој утицај на југословенском, посебно српском простору, задобије наклоност унутар политичке, војне и интелектуалне елите и да, у складу с политиком „народног фронта“, успостави чврсте везе с идеолошки блиским политичким групацијама. Уз то, Драгољубу Јовановићу је у условима политичке поделе и разилажења с остатком Савеза земљорадника, у чијем вођству је у тим тренуцима већ увелико био превладао британски утицај, видео прилику да политички амортизује британску доминацију у земљорадничким редовима снажним ослонцем на Совјетски Савез. Совјети су са своје стране усмеравали Драгољуба Јовановића на сарадњу с комунистима, чиме се инсистирало на ширењу „народног фронта“, пробијању политичке изолације комуниста и њиховом изласку из положаја илегалног политичког покрета, као и стварању погодне основе за будуће преобликовање политичких односа на српском и југословенском простору.

DRAGOLJUB JOVANOVIĆ AND THE USSR (1939–1941)

ALEKSANDAR ŽIVOTIĆ

Faculty of philosophy, University of Belgrade

Dragoljub Jovanović was a representative of the Serbian political and intellectual elite, which in the circumstances of accumulated inner political tensions and foreign political threats to the existence of Yugoslavian state endeavoured to secure its support for political operations, both on inner and the foreign stage, through a wide support of the Soviet Union. Various political ongoings incited Dragoljub Jovanović to turn to the Soviets. The ideological closeness and traditional Russophilia, fallout with his political comrades in the Alliance of farmers and the need for political security all led him to USSR. The possibility of German aggression towards the Yugoslavian kingdom and the increasing British presence in the political life of Kingdom of Yugoslavia turned him towards the Soviet Union. After establishing a close contact with the Soviet diplomatic representatives in Belgrade, Dragoljub Jovanović often mediated in the confidential meetings between the Soviet diplomacy and Yugoslavian officials. Having earned the Soviet trust, he found himself in a position where the Soviet side saw him as a representative of the strongest political group which, in the circumstances of occupation and possible nationwide resistance organizing, would make a unique front along with the communists, which would gather antifascist forces who would be ready to actively oppose the German, Hungarian, Bulgarian and Italian occupation of Serbian national territory.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia, Belgrade, Dragoljub Jovanović, Soviet Union, National peasant party, Viktor Plotnikov, Viktor Lebedev